

Розвиваюча програма особистісного розвитку підлітка, обумовлена впливом ідеального образу дорослого

Zorina V.I. A developing program of teenager's personal development, conditioned by the influence of the ideal image of an adult / V.I. Zorina // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 30. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 220–233.

В.І. Зоріна. Розвиваюча програма особистісного розвитку підлітка, обумовлена впливом ідеального образу дорослого. У статті визначено сутність поняття «ідеальний образ дорослого як чинник особистісного розвитку» – персоналізована системна структура, що відбиває уявлення підлітка про себе ідеального у часовій перспективі. Виділено зміст і складові ідеального образу дорослого як чинника особистісного розвитку підлітка: Я-реальний (реальна), Я-ідеальний (ідеальна), Реальний дорослий, Ідеальний дорослий. Обґрунтовано застосування різних способів методу самоопису (провідного в нашому дослідженні): семантичного диференціалу, методики діагностики міжособистісних відносин, творів. Представлено емпіричну чотирифакторну модель образу ідеального дорослого. Зазначено, що ідеологія розвиваючої програми базувалася на результатах констатуючого експерименту: на емпірично виявленій структурі уявлення про себе і про ідеальний образ, доповненій відомостями про ідентифікацію зі значимими соціальними фігурами (SSST) і зміст Я-концепції (ДМВ). Виділено в розвиваючій програмі вольовий, комунікативний та емоційний аспекти. Описано розвиваючу програму особистісного розвитку підлітка, обумовлену впливом ідеального дорослого. Надано оцінку ефективності розвиваючої програми. Визначено, що найбільш ефективною вона буде під час кризи особистісного зростання, ознаки якої були встановлені у дев'ятикласників. Зазначено, що статистично достовірно збільшилася кількість школярів, які були здатні сформулювати свою життєву позицію; уявлення про майбутнє стало більш реалістичним та інтегрованим майже для половини учасників розвиваючої програми. Констатовано, що програму, яка була розроблена та апробована в нашому дослідженні, можна рекомендувати для учнів загальноосвітніх шкіл та інших закладів освіти.

Ключові слова: ідеальний образ дорослого як чинник особистісного розвитку підлітка, емпірична чотирифакторна модель ідеального обра-

зу дорослого, ідеальний та реальний дорослий, метод самоопису, розвиваюча програма особистісного розвитку підлітка.

В.И. Зорина. Развивающая программа личностного развития подростка, обусловленная влиянием идеального образа взрослого. В статье раскрыта сущность понятия «идеальный образ взрослого как фактор личностного развития» – персонализированная системная структура, которая отражает представление подростка об идеальном себе во временной перспективе. Выделено содержание и составляющие идеального образа взрослого как фактора личностного развития подростка: Я-реальный (реальная), Я-идеальный (идеальная), Реальный взрослый, Идеальный взрослый. Обосновано применение различных способов метода самоописания (ведущего в нашем исследовании): семантического дифференциала, методики диагностики межличностных отношений, сочинений. Представлена эмпирическая четырехфакторная модель образа идеального взрослого. Отмечено, что идеология развивающей программы основана на результатах констатирующего эксперимента: на основе эмпирически обнаруженной структуры представления о себе и об идеальном образе, дополненной сведениями об идентификации со значимыми социальными фигурами (SSST) и о содержании Я-концепции (ДМО). Выделено в развивающей программе волевой, коммуникативный и эмоциональный аспекты. Описана развивающая программа личностного развития подростка, обусловленная влиянием идеального взрослого. Дана оценка эффективности развивающей программы. Определено, что наиболее эффективной она будет во время кризиса личностного роста, признаки которой были установлены у девятиклассников. Отмечено, что статистически достоверно увеличилось количество школьников, которые были способны сформулировать свою жизненную позицию; представление о будущем стало более реалистичным и интегрированным почти для половины участников развивающей программы. Констатировано, что программу, которая была разработана и апробирована в нашем исследовании, можно рекомендовать для учащихся общеобразовательных школ и других учебных заведений.

Ключевые слова: идеальный образ взрослого как фактор личностного развития подростка, эмпирическая четырехфакторная модель идеального образа взрослого, идеальный и реальный взрослый, метод самоописания, развивающая программа личностного развития подростка.

Постановка проблеми. Трансформація суспільства, ціннісні орієнтири особистості та різних соціальних груп в цілому закономірно змінюються. З практичної точки зору, чітке уявлення про зміст, структуру та динаміку ідеального образу дорослого має велике значення в усіх сферах, де підлітки взаємодіють з дорослими – від навчання до психотерапії.

З багатьох можливих підходів до проблеми визначення ціннісних орієнтацій найперспективнішим ми вважаємо вивчення їх че-

рез поняття образу, адже саме категорія образу втілює цілісність – обов'язкову вимогу до сучасного психологічного дослідження. Більш приватною категорією є ідеальний образ, або ідеал.

Перевагами цієї категорії для дослідження є те, що ідеальний образ є компонентом самосвідомості, отже, й особистості. Саме в підлітковому віці, під час вторинної соціалізації, потреба в орієнтації є максимальною, важливішою, ніж у будь-який інший період в житті. Найкраще втілює цей процес саме ідеальний образ дорослого – як взірць для власного розвитку, конкретніше – для вибору певних дій у своєму житті.

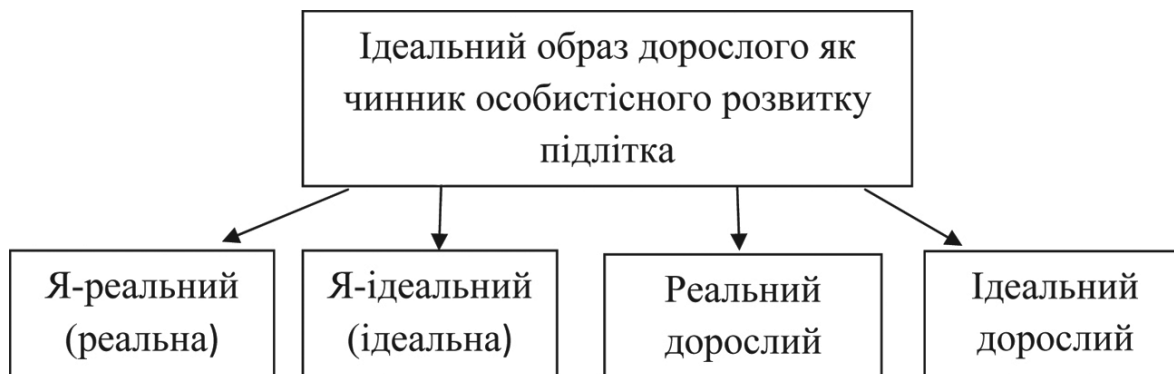
Аналіз останніх досліджень і публікацій. В психологічній науці проводились певні дослідження, що знайшли відображення в : загальнопсихологічних положеннях про життєве самовизначення та самореалізацію старшокласників, в особистісно орієнтованих підходах до виховання й освіти (Б. Г. Ананьєв [2] Г. О. Балл, А. Бандура, О. К. Дусавицький [9], Е. Еріксон [24], Л. М. Карамушка [10;11] та ін.); психолого-педагогічних концепціях щодо статевого та гендерного виховання (В. О. Васютинський, Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді [7], О. О. Нежинська [15], та ін.); теоретичних і методичних положеннях стосовно особистісного розвитку (В. А. Семиченко [19], О. І. Бондарчук [4], П. В. Лушиним [13] та ін.).

У психолого-педагогічній практиці проводились певні дослідження системи пріоритетних цінностей для підлітка: обговорення проблеми «Підліток у соціумі ХХІ віку» (В. В. Абраменкова) [1], теорія розвитку особистості учня в навчальній діяльності – О. К. Дусавицький [9], дослідження самоствердження особистості старшокласника – Н. Ситнікова [21], психологічні основи особистісного зростання підлітків – І. С. Булах [5], значення прикладу у вихованні школярів – І. В. Бабурова [3], роль дорослого в особистісній та професійній ідентичності підлітків [18] та ін. Наявність багатьох точок зору свідчить про складність і неоднозначність категорії ідеального образу. Ця обставина вимагає особливої ретельності при побудові дослідження і надає йому додаткової актуальності.

Мета статті: ознайомлення з розвиваючою програмою особистісного розвитку підлітка, обумовленою впливом ідеального образу дорослого.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. На основі теоретичного аналізу [6; 8;12; 14; 17; 18; 22] нами визначено, що **ідеальний образ дорослого як чинника особистісного розвитку підлітка** – це максимально персоналізована системна структура, яка відображає уявлення підлітка про себе ідеаль-

ного у часовій перспективі. При цьому виділено зміст і складові ідеального образу дорослого як чинника особистісного розвитку підлітка (рис. 1.1), який складається з декількох складових: Я-реальний (реальна), Я-ідеальний (ідеальна), Реальний дорослий, Ідеальний дорослий.

Рис. 1.1. Зміст і складові ідеального образу дорослого як чинника особистісного розвитку підлітка

Провідним методом нашого дослідження було вибрано само-опис, причому принципово важливим було застосування різних його способів. Такими в нашому дослідженні стали: семантичний диференціал [20], Методика діагностики міжособистісних відносин [23], твори [12; 16].

Розвиваюча програма призначена для структурування у свідомості підлітків образу ідеального дорослого. У нашому підході (ми спиралися на культурно-історичну концепцію та генетико-моделюючий підхід) передбачається, що це дозволить підліткам у більшій мірі усвідомлено пробудувати свої життєві цілі і шляхи їх досягнення.

Ідеологія розвиваючої програми базувалася на результатах констатуючого експерименту, конкретніше – на емпірично виявленій структурі уявлення про себе і про ідеальний образ, доповненій відомостями про ідентифікацію зі значимими соціальними фігурами (SSST) і про зміст Я-концепції (ДМВ). Зокрема, при описі образів «Я», реального дорослого й ідеалу за допомогою семантичних диференціалів, встановлено, що з чотирьох емпірично встановлених факторів, що становлять модель, один явно висловлює вольові якості, один – типово емоційний стан, і два носять соціальний характер, відбиваючи закритість від соціальної взаємодії і його спрямованість (доброзичливість). Зміст цих факторів відображає, скоріше, структуру уявлень, якими підлітки користуються, оцінюючи і переживаючи себе в соціальній взаємодії [Додаток 1].

Відповідно, в програмі було виділено вольовий, комунікативний та емоційний аспекти. Вольовий проявляється в подоланні опору серйозно аналізувати своє життя. Емоційний – тренінгова ігрова атмосфера сприяє більшій впевненості. Комунікативний відбивається в самій груповій формі другої частини.

Образ ідеального дорослого, як впливає з результатів констатуючого етапу дослідження, уявляється в свідомості «середнього підлітка» як крутий, впевнений, доброзичливий. Все це конкретизується у представленій **розвиваючій програмі особистісного розвитку підлітка, обумовленій впливом ідеального образу дорослого.**

1 заняття

Відбувалося коротке знайомство (за 4 місяці до формуючого експерименту зустрічалися під час проведення констатуючого) – підлітки називали свої імена, дослідник їх запам'ятовував, і розповідав про цілі заняття. Більшість підлітків на цьому етапі були малоактивні.

Далі впродовж 15 хвилин проводилася розігрівуюча гра, спрямована на активізацію пізнавальних процесів та інтересу до себе.

Після цього підліткам було запропоновано записати на аркушах три свої цілі на найближчі 5 років. Потім ці цілі озвучувалися і записувалися на дошці. Таким чином був отриманий «груповий портрет цілей». Він виконував роль первісного імпульсу для запуску рефлексії.

Час, що залишився, було присвячено обговоренню. На цьому етапі підлітки були вже жваві, і, за їхніми висловлюваннями, у багатьох цілі виявилися схожими. Відбулася своєрідна легалізація цілепокладання, підтримана взаємною відкритістю в цій темі. Ще однією ознакою пожвавлення та зацікавленості ми вважаємо появу великої кількості варіантів цілей і постановку питання про їх зміст.

2 заняття

Метою цього заняття була подальша конкретизація досить абстрактних цілей, сформульованих підлітками в творах на констатуючому етапі і початкове пов'язування їх з образом ідеального дорослого.

Після короткого повідомлення учасниками про свої роздуми після попереднього заняття (їх було досить мало) їм були роздані твори, які вони писали під час констатуючого експерименту, і спеціальний бланк. Пропонувалося вибрати з них три, і конкретизувати, відповідаючи на питання: що для цього треба? що є зараз? Якщо виникали додаткові міркування, в бланку-таблиці була гра-

фа для цього. Однак у більшості учасників міркувань не виникало, вони були досить пасивні. Ця частина заняття була самотійною.

Після озвучування результатів у групах виникало пожвавлення, як і на першому занятті. Такий збіг і швидкість, з якою виникало пожвавлення, дозволило припустити, що більш активними підлітки стають, коли починається процес взаємного само-розкриття, і що потреба в структуруванні життєвих цілей для них актуальна. Очевидно, в повсякденному спілкуванні підлітки цю, досить інтимну для них тему, не обговорювали.

Наприкінці заняття ведучою було запропоновано питання про те, які якості потрібні для досягнення цих цілей – характерно, що тільки в одній із трьох груп це питання виникло спонтанно. Учасниками було запропоновано декілька варіантів, але на їх обговорення не вистачило часу. У даному випадку був навмисно використаний «ефект незавершеної дії» Зейгарник, щоб тоді з більшою ймовірністю після заняття продовжити обдумування обговорюваних проблем.

З заняття

Метою була актуалізація образу ідеального дорослого в зв'язку з власним образом підлітка.

Заняття починалося з обговорення попереднього. Підлітки повідомляли про те, що проблема виявилася «заплутаною», і причиною було нечітке уявлення про зміст особистісних якостей. Це збігалось з результатами констатуючого етапу, зокрема, великого розкиду уявлень саме в дев'ятикласників, воно зазначалося при аналізі образів ідеального дорослого й ідеального од-нолітка. Позначення цієї проблеми в обговоренні можна вважати ще одним підтвердженням наших висновків, і першого етапу рефлексії – виявлення недостатньої чіткості наявних образів при спробі конкретизації.

Оскільки вищеописане було передбачуваним, учасникам були роздані бланки з операціональними визначеннями 21 особистісних властивістю:

Чарівність – здатність залучати людей, нічого для цього не роблячи.

Сила – здатність долати перешкоди.

Товариськість – прагнення спілкуватися якомога більше з різними людьми.

Відповідальність – здатність виконувати те, що сама людина вважає важливим.

Наполегливість – здатність довго не кидати розпочату справу.

Відкритість – здатність вільно проявляти себе і говорити про себе.

Доброта – ставлення до людей як до гарних і добрих.

Незалежність – здатність розрізняти, де Я, а де інші (обов'язки, інтереси).

Діяльність – прагнення не сидіти без діла.

Чуйність – здатність співчувати і допомагати, якщо людина дійсно цього потребує.

Розум – здатність швидко і повно оцінювати поточну ситуацію.

Рішучість – здатність швидко переходити від прийняття рішення до його виконання.

Енергійність – здатність бути в напрузі довго і при цьому відчувати сили.

Справедливість – прагнення діяти в згоді зі своєю совістю.

Доброзичливість – отримання задоволення, коли робите добро людям просто так.

Впевненість у собі – збереження віри в себе навіть при невдачах.

Мовчазність – здатність не базікати зайвого.

Чесність – здатність не обманювати без крайньої необхідності

Самостійність – звернення за допомогою тільки тоді, коли вона необхідна.

Незворушність – здатність зберігати спокій.

Мудрість – здатність враховувати свій досвід.

Таким чином, у підлітків з'явилися чіткі, а головне – єдині критерії для оцінки особистісних властивостей.

Спочатку підліткам пропонувалося самостійно вибрати три якості, які вони хотіли б мати найбільше. Далі описати рід занять і сімейне життя дорослої людини з такими якостями.

Після самостійної роботи підліткам було запропоновано озвучити свій вибір, ці відомості записувалися на дошці. При цьому виявилось набагато більша різноманітність якостей, ніж було в подібній процедурі на першому занятті щодо цілей. Це ми розглядали як ознаку індивідуалізації – наступного етапу рефлексивного процесу.

4 заняття

Його цілями були: інтеграція всієї розвиваючої програми, задіяння соціального аспекту ідеального образу, ідентифікація з ним.

Була проведена гра «Зустріч випускників». Спілкування в образах ідеального дорослого. У цій же вправі ідеальний образ

ускладнюється і конкретизується. З точки зору загальної методології соціально-психологічного тренінгу, відбувається інтеграція когнітивного, афективного і поведінкового компонентів зміни. У нашому випадку вправа запускала процес інтеграції і дозволяла сподіватися, що, подолавши на тренінгу комунікативний бар'єр (про нього свідчить віднесення себе до замкнених і недоброзичливих і невпевнених в семантичному просторі, і описана тут поведінка на заняттях) щодо роздумів про майбутнє, вони стануть говорити про це з оточуючими.

Учасники сидять у колі з листочками – списками всього класу. Зачитувалася інструкція: *«Зараз у вас – зустріч випускників. Минуло 20 років після випуску зі школи. Ви всі пройшли якийсь життєвий шлях, чогось досягли. І, напевно, хочеться похвалитися цим. Зараз кожен по черзі буде вставати, впродовж однієї хвилини розповісти про себе 45-47-річного (-у), як на випускному. Потім 4 хвилини на будь-які питання, я теж буду брати в цьому участь. Чи все зрозуміло? Давайте почнемо»*.

Вправа викликала великий ентузіазм. Початкові розповіді переважно спиралися на попередні заняття. Найбільш типовими були питання про сім'ю та дітей, оскільки майже ніхто детально в презентації це не описував. Заохочувалися нетипові питання, типу:

- Скільки разів був у шлюбі?
- Чи відраховували з ВНЗ?
- Чи слухаєш «зараз» музику, яку слухав в 16 років?
- Хочеться вже на пенсію?
- Що в тобі найсильніше змінилося зі школи?

Після питань черговому учаснику, в списку класу, навпроти його прізвища, решта ставили оцінку тому, наскільки його життя вдалося – від 0 – «повний відстій» до 12 – «краще нікуди». При цьому пояснювалося, що враховувати треба все. Наприклад, у Президента занадто багато відповідальності і мало свободи, великі гроші страшно втратити, діти – це купа клопотів і т.п.

Наприкінці заняття і всієї програми підбивалися підсумки. Кожен учасник озвучував, що він дізнався про себе, беручи участь у програмі – так актуалізувався новий образ «Я», найсильніше враження, зміна планів на майбутнє.

Оцінка ефективності програми полягала у зіставленні результатів експериментальної та контрольної груп на констатуючому і підсумковому етапах дослідження. Контрольна група – підлітки, які не проходили розвиваючу програму – дозволяла контролювати ефект природного розвитку, адже підсумкове тестування проводилося більше чотирьох місяців після констатую-

чого. Програму можна вважати ефективною, якщо не виявлено достовірних відмінностей між контрольною та експериментальною групою на констатуючому етапі, а на підсумковому етапі дослідження вони виявлені.

Після проведення розвиваючої програми підлітки знову писали твори, і ми зробили статистичне порівняння за всіма критеріями їх контент-аналізу. Для порівняння структурних, кількісних параметрів ми використовували критерій Стюдента, для якісних параметрів – критерій χ^2 , співставляючи частотні розподіли.

Підсумовуючи результати перевірки ефективності впливу розвиваючої програми, ми виявили, що вона не мала впливу на підвищення грамотності, але сприяла здатності структуровано та розгорнуто описувати ідеальний образ майбутнього.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На основі результатів дослідження розроблено програму особистісного розвитку підлітків через усвідомлення та інтеграцію ідеального образу дорослого. Визначено, що найбільш ефективною вона буде під час кризи особистісного зростання, ознаки якої були встановлені у дев'ятикласників.

Статистично достовірно збільшилася кількість школярів, які були здатні сформулювати свою життєву позицію. Уявлення про майбутнє стало більш реалістичним та інтегрованим майже для половини учасників розвиваючої програми.

Співставляючи результати експериментальної та контрольної групи, готовність дев'ятикласників до змін досить велика, і саме розвиваюча програма її реалізує.

Програму, яка була розроблена та апробована в нашому дослідженні, можна рекомендувати для учнів загальноосвітніх шкіл та інших закладів освіти.

Додаток 1

Факторна модель ідеального образу дорослого у свідомості підлітка

	перевернуто	Factor	Factor	Factor	Factor	
		1	2	3	4	
	Фактор 1, 15%					Крутизна
11	Нерішучий	,67	-,15	,28	,06	Рішучий
8	Залежний	,62	,08	,11	,09	Незалежний
9	Пасивний	,54	,05	,22	-,15	Діяльний
17	Невпевнений	,54	-,11	,42	,15	Впевнений
20	Несамостійний	,54	,04	-,30	,06	Самостійний
13	Несправедливий	,52	-,16	-,03	-,25	Справедливий

	Фактор 2, 10%					Впевненість
14	Напружений	,02	,70	,30	,12	Розслаблений
15	Метушливий	,17	,68	,08	,12	Спокійний
21	Дратівливий	,16	,60	,03	,33	Незворушний
	Фактор 3, 14%					Замкнутість
3	Говіркий	-,09	-,03	,70	,01	Мовчазний
18	Товариський	,15	,03	,69	,34	Відлюдний
6	Відкритий	,21	,03	,68	,30	Замкнутий
	Фактор 4, 12%					Доброзичливість
10	Черствий	,31	-,04	-,21	,65	Чуйний
5	Впертий	-,12	,28	,03	,67	Поступливий
16	Ворожий	,16	,05	-,33	,65	Доброзичливий
		2,25	1,46	2,08	1,75	
		,15	,10	,14	,12	

Список використаних джерел

1. Абраменкова В.В. Подростковая субкультура как пространство самореализации / В.В. Абраменкова // Вопросы психологии. – 2008. – № 1. – С. 157–189.
2. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания : избр. психол. труды / Б. Г. Ананьева ; под ред. А. А. Бодалева. – М. : Воронеж, 1996. – 384 с. – (Психологи отечества : Избранные психологические труды: в 70 т.).
3. Бабурова И. В. Пример в воспитании школьников. Монография / И. В. Бабурова. – Смоленск. : издат. СмолГУ, 2007. – 320 с.
4. Бондарчук О. І. Соціально – психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : монографія / О. І. Бондарчук. – К. : Наук.світ, 2008. – 318 с.
5. Булах І.С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / І.С.Булах. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова. – 2004. – С. 1-39.
6. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций / Л. С. Выготский – М. : Педагогика, 1960. – 366 с.
7. Говорун Т. В. Гендерна психологія : навч. посібник / Т. В. Говорун, О. М. Кікінеджи. – К. : Академія, 2004. – 308 с.

8. Грись А. «Я – образ» як психологічний чинник соціальної дезаптації особистості / А. Грись // Соціальна психологія. – 2005. – № 6 (14). – С. 59–67.
9. Дусавицький О.С. Теорія розвитку школяра в навчальній діяльності / О. С. Дусавицький // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 7. – С.1–12.
10. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту : навч. посібник / Л. М. Карамушка. – К. : Либідь, 2004. – 424 с.
11. Карамушка Т. В. Особливості кар'єрних орієнтацій старшокласників / Т. В. Карамушка // Психологічні основи ефективної діяльності організацій в умовах соціально-економічних змін : Тези IV наук.-практ конф. 23-24 листопада 2006 р. / Акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка, Укр. асоц. орг психол. та психол. праці [та ін.]. – К. : Наук. світ, 2006. – С. 78–80.
12. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
13. Лушин П. В. О психологии человека в переходной период : Как выживать, когда все рушится? / П. В. Лушин. – [2-е изд.] – К. : Наук. світ, 2007. – 207 с.
14. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : Издательство ООО «КММ», 2006. – 240 с.
15. Нежинська О. О. Вплив гендерних стереотипів батьків на особистісний розвиток підлітка / О. О. Нежинська // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К., 2014. – Т.1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К., 2014. – Вип. 40. – С. 143–147.
16. Петренко В. Ф. Психосемантика сознания / В. Ф. Петренко / Психосемантика сознания . – М. : МГУ, 1998, – 208 с.
17. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии в 2-х т. / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 2. – 328 с.
18. Сапогова И.А. Роль взрослого в личностной и профессиональной идентичности подростков / И.А. Сапогова // Ежегодник Российского психологического общества: материалы III Всероссийского съезда психологов: в 8 т.(изд-во С.–Петербургского университета). – СПб., 2003. – Т. 7. – С. 50–53.
19. Семиченко В. А. Системно – структурне моделювання складних об'єктів у психолого – педагогічних досліджен-

- нях / В. А. Семиченко // Післядипломна освіта в Україні. – 2003. – № 3. – С. 26–30.
20. Серкин В.П. Методы психосемантики: Учебное пособие для студентов ВУЗов / В. Серкин. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 207 с.
21. Ситнікова Н.В. Психологія самоствердження особистості старшокласника / Н.В.Ситнікова // Психологія суспільства. – 2008. – № 2. – С. 75–103.
22. Смирнов С. Д. Психология образа : Проблема активности психического отражения / С. Д. Смирнов. – М. : Издательство Московского Университета, 1985. – 232 с.
23. Собчик Л. Психология индивидуальности : теория и практика психодиагностики / Л. Собчик. – СПб. : Речь, 2005. – 624 с.
24. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис / Э. Эриксон ; пер. с англ. А. Д. Андреевой и др. ; общ. ред. А. В. Толстых. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Abramenkova V.V. Podrozkovaya subkultura kak prostranstvo samorealizatsii / V.V. Abramenkova // Voprosy psichologii. – 2008. – № 1. – P. 157–189.
2. Ananjev B.G. Psichologiya i problemy chelovekoznaniya : izbrannye psichologicheskie trudy / B.G. Ananjeva ; pod red. Bodaleva A.A. – М. : Voronezh , 1996. – 384 p. – (Psichologiya otechestva : Izbrannye psichologicheskie trudy: v 70 t.).
3. Baburova I.V. Primer v vospitanii shkolnikov. Monographia / I.V. Baburova. – Smolensk. : izdat. SmolGU. 2007. – 320 p.
4. Bondarchuk O.I. Sotsial'no – psichologichni osnovy osobystisnogo rozvyt-ku kerivnykiv zagal'noosvitnih navchal'nyh zakladiv u profesijnij diyal'nosti : monographia / O.I. Bondarchuk. – K. : Nauk. svit , 2008. – 318 s.
5. Bulakh I.S. Psichologichni osnovy osobystisnogo zrostannya pidlitkiv : avtoref.dys. na zdobuttya nauk.stupenya kandydat ped.nauk / I.S. Bulakh. – K.: NPU im. M.P. Dragomanova. – 2004. – P. 1–39.
6. Dusavytsky O.S. Teoriya rozvytku shkolyara v navchal'nij diyal'nosti / O.S. Dusavytsky // Praktychna psichologiya ta sotsial'na robota . – 2008. – № 7. – P. 1–12.
7. Erikson E. Identichnost' : yunost' i krizis / E. Erikson ; per. s angl. A.D. Andreevoy i dr.; obsch.red. A.V. Tolstyh . – М.: Progress ,1996. – 344 p.
8. Govorun T.V. Genderna psichologiya : navch.posibnyk / T.V. Govorun , O.M. Kikendzhi . – K. : Akademiya , 2004. – 308 p.

9. Gryś A. « Ya – obraz » yak psychologicznyj chynnyk sotsial'noi dezaptatsii osobystosti / A. Gryś // Sotsial'na psychologiya . – 2005. – № 6 (14) . – P. 59–67.
10. Karamushka L.M. Psychologiya osvitynoho menedzhmentu : navch.posibnyk / L.M. Karamushka . – K. : Lybid, 2004. – 424 p.
11. Karamushka T.V. Osoblyvosti kar'yernykh oriyentatsij starshoklassnykiv / T.V. Karamushka // Psychologiczni osnovy efektyvnoji diyal'nosti organizatsij v umovah sotsial'no-ekonomicznyh zmin : Tezy IV nauk.praktych konf. 23– 24 lystopada 2006 r. / Akad. Ped. Nauk. Ukrainy , Inst. Psychologii im. G.S. Kostyuka , Ukr.asots.org psych. ta psycho.pratsi [ta in.]. – K. : Nauk. svit, 2006. – P.78–80.
12. Leontyev A.N. Deyatel'nost'. Soznanie. Lichnost' / A.N. Leontyev . – M. : Politizdat , 1977. – 304 p.
13. Lushin P.V. O psichologii cheloveka v perehodnoy period : Kak vyzhivat', kogda vsyo rushitsya? / P.V. Lushin . – [2-e izd.] – K. : Nauk. svit, 2007. – 207 p.
14. Maksimenko S.D. Genezis suschestvovaniya lichnosti / S.D. Maksimenko. – K. : Izdatel'stvo OOO «KMM» , 2006 . – 240 p.
15. Nezhyn's'ka O.O. Vplyv gendernykh stereotypiv bat'kiv na osobystisnyj rozvytok pidlitka / O.O. Nezhyn's'ka // Aktual'ni problemy psichologii : zbirnyk nauk.prats' Instytutu psichologii im. G.S. Kostyuka NAPN Ukrainy ; za red. S.D. Maksymenka , L.M. Karamushky. – K. 2014. – T. 1: Organizatsijna psychologiya. Ekonomichna psychologiya. Sotsial'na psychologiya / za red. S.D. Maksymenka , L.M. Karamushky. – K., 2014. – Vyp. 40. – P. 143–147.
16. Petrenko V.F. Psichosemantika soznaniya / V.F. Petrenko / Psichosemantika soznaniya. – M. : Pedagogika , 1989. – T.2. – p. 208.
17. Rubinshtein S.L. Osnovy obschey psichologii v 2-h t. / S.L. Rubinshtein. M. : Pedagogika , 1989. – T.2. – 328 p.
18. Sapogova I.A. Rol' vzroslogo v lichnostnoy I professional'noy identichnosti podrostkov // Yezhegodnik Rossijskogo psichologicheskogo obschestva : materialy III Vserossijskogo s'yezda psichologov : v 8 t. (Izda-tel'stvo S.– Peterburgskogo universiteta). – S.Pb., – 2003. – T. 7. – PP. 50–53.
19. Semychenko V.A. Systemno – strukturne modelyuvannya skladnyh ob'ektiv u psichologo – pedagogichnyh doslidzhennyah / V.A. Semychen-ko // Pislyadyplomna osvita v Ukraini. – 2003. – № 3. – P. 26–30.
20. Serkin V.P. Metody psichosemantiki : uchebnoe posobie dlya studentov VUZov / V.P. Serkin. – M. : Aspekt Press , 2004. – 207 p.

21. Smirnov S.D. Psichologiya obraza : Problema aktivnosti psichicheskogo otrazheniya / S.D. Smirnov. – M. : Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta , 1985. – 232 p.
22. Sobchik L. Psichologiya individual'nosti : teoriya i praktika psichodiagnostiki / L. Sobchik . – S.Pb. : Rech', 2005. – 624 p.
23. Sytnikova N.V. Psichologiya samostverdzheniya osobystosti starshoklassnyka / N.V. Sytnikova // Psichologiya suspil'stva. – 2008. – № 2. – P. 75–103.
24. Vygotsky L.S. Razvitie vysshykh psichicheskikh funktsyj / L.S. Vygotsky – M. : Pedagogika , 1960. – 366 p.

V.I. Zorina. A developing program of teenager's personal development, conditioned by the influence of the ideal image of an adult. The article reveals the essence of the concept «the ideal image of the adult as a factor of personal development» – personalized system structure that reflects the view of a teenager about perfect oneself over time. The contents and components of an ideal image of the adult as a factor of personal development are distinguished: Me-real, Me-ideal, a Real adult and an Ideal adult. We justified the application of different ways of self-description method (leading in our study): semantic differential, diagnostic techniques of interpersonal relationships, compositions. Empirical four-factor model of an ideal image of adult is presented. It is noted that the ideology of developing program was based on the results of the experiment: on the basis of empirically discovered structure of participant's notion about themselves and about the ideal image, supplemented by information about identification with significant social figures (SSST) and the content of Me-concept (DHS). The strong-willed, communicative and emotional aspects are highlighted in the developmental program. The developmental program of personal development of the adolescent, conditioned by the influence of the ideal adult is described. The evaluation of the effectiveness of educational program is presented. It is determined that the most effective it will be during the crisis of personal growth, signs of which were found at nine-grade children. It is noted that the quantity of students who were able to articulate their position in life has statistically significantly increased; the imagination of the future has become more realistic and integrated for almost half of the participants of developing programs. It is stated that the program, which was developed and tested in our scientific study can be recommended for pupils of secondary schools and other educational institutions.

Key words: ideal image of an adult as a factor of teenager's personal development, empirical four-factor model of the ideal image of an adult, ideal and real adult, method of self-description, developing program of teenager's personal development.

Received July 09, 2015

Revised August 19, 2015

Accepted September 23, 2015